

УДК 343.132 (094.5.072)

Сергій Пічкуренко, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та практики організації оперативно-розшукової діяльності Академії управління МВС

Організаційно-правові основи оперативно-розшукової діяльності підрозділів СВБ ГУ БОЗ МВС України на сучасному етапі

Розглянуто організаційно-правові основи оперативно-розшукової діяльності СВБ ГУ БОЗ МВС України. Визначено принципи діяльності Служби внутрішньої безпеки, їх сутність, зміст у сучасних умовах.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативні підрозділи, принципи оперативно-розшукової діяльності, Служба внутрішньої безпеки.

Рассмотрены организационно-правовые основы оперативно-розыскной деятельности СВБ ГУ БОП МВД Украины. Определены принципы деятельности Службы внутренней безопасности, их сущность и содержание в современных условиях.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, оперативные подразделения, принципы оперативно-розыскной деятельности, Служба внутренней безопасности.

The organizational and legal bases of the operative and investigative activity of Internal Security Service of the Principal Department for Combating Organized Crimes of the MIA of Ukraine are considered. The principles of the activity of the Internal Security Service, their current essence and content are defined.

Keywords: operative and investigative activity, operative subdivisions, principles of operative and investigative activity, Internal Security Service.

Реальна небезпека організованої злочинності полягає в її бажанні монополювати цілими галузями економіки, мати свою частку в державному управлінні. Організована злочинність орієнтується на заволодіння людьми впливу, лобістами в політичному середовищі, громадських організаціях тощо. За наявною оперативною інформацією її лідери мають потужні корупційні зв'язки на різноманітних рівнях державної влади. Організована злочинність зацікавлена в проникненні в систему правоохоронних органів, а особливо в оперативні підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, які в силу своїх службових обов'язків зобов'язані виявляти і припиняти діяльність організованих злочинних груп і організацій.

Тому на сьогоднішній день актуальним є визначення організаційно-правових основ і принципів діяльності підрозділів Служби внутрішньої безпеки (СВБ), яка, використовуючи спеціальні оперативно-розшукові заходи, має захистити працівників органів внутрішніх справ від утягування в протиправну діяльність членами організованих злочинних груп і організацій [1; 2].

Метою цієї статті є вивчення організаційно-правових основ і принципів діяльності підрозділів внутрішньої безпеки, методів, засобів та форм організації оперативно-розшукової діяльності підрозділів СВБ. Крім цього, слід розглянути заходи захисту працівників органів внутрішніх справ від утягування їх у протиправну діяльність членами організованих злочинних груп і організацій.

Окреслену проблематику досліджували М. Корнієнко, В. Литвиненко, І. Сервецький, О. Джуца та ін. Однак у працях зазначених учених увага приділялася вивченню правової бази діяльності підрозділів, умов їх створення та функціонування в період становлення державної незалежності.

За ініціативою МВС України рішенням Кабінету Міністрів України від 04.07.1992 було створено Управління внутрішньої безпеки, яке входило до структури кримінальної міліції з наданням права займатися оперативно-розшуковою діяльністю згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3]. Це рішення оголошене наказом МВС України від 31.07.1992 № 452, де були визначені основні завдання служби:

- проведення профілактичної роботи серед працівників органів внутрішніх справ для запобігання пов'язаним зі службою правопорушенням, розголошенню службової таємниці, втраті спеціальної техніки та зброї;
- участь у координації роботи із захисту працівників органів внутрішніх справ, їх близьких родичів від розвідницьких і протиправних дій з боку злочинців;
- запобігання, виявлення та розкриття скоєних працівниками органів внутрішніх справ корисливих та інших злочинних діянь, пов'язаних зі службовою діяльністю [4].

Відповідно до п. 7 ст. 9 та п. 5 ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», який було прийнято Верховною Радою України 10.06.1993, визначено, що до спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю входять і підрозділи внутрішньої безпеки, їм надано повноваження органу дізнання [5]. У зв'язку з цим Управління внутрішньої безпеки було введено до складу Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю.

У 2003 р. створено Департамент внутрішньої безпеки [6], а в 2005 р. здійснено реорганізацію підрозділів внутрішньої безпеки [7].

У березні 2007 р. реорганізовано підрозділи внутрішньої безпеки ГУ БОЗ МВС України і створено Службу внутрішньої безпеки на правах Управління у структурі ГУ БОЗ МВС України, яке безпосередньо підпорядковується Міністру внутрішніх справ України [8].

Основними завданнями, що поклалися на підрозділи внутрішньої безпеки, крім передбачених Законом України «Про міліцію» [1], було визначено: запобігання вчиненню працівниками органів внутрішніх справ посадових та інших тяжких злочинів, корупційних діянь, розголошення службової таємниці, втрати носіїв таємної інформації, зброї, боєприпасів, виявлення зазначених діянь; координація заходів державного захисту працівників МВС України та їх близьких родичів [9]; виявлення серед особового складу осіб, які зраджують інтереси служби, сприяють нелегальній міграції, контрабанді, займаються іншими протиправними діями; протидія втягуванню працівників ОВС у протиправну діяльність; удосконалення правового забезпечення з питань внутрішньої безпеки в ОВС.

Відповідно до поставлених завдань Служба внутрішньої безпеки нині:

- здійснює гласні, негласні, пошукові, розвідувальні і контррозвідувальні заходи із застосуванням оперативних та оперативно-технічних заходів в органах, установах, навчальних закладах і підрозділах МВС України [10];
- збирає інформацію про негативні прояви кримінального характеру серед особового складу ОВС, здійснює її аналіз та перевірку [11];
- розробляє і спільно з відповідними підрозділами МВС України та іншими правоохоронними органами здійснює заходи, спрямовані на захист працівників органів внутрішніх справ та їх близьких родичів [10; 12];
- запобігає проникненню на службу до підрозділів МВС України осіб, що переслідують злочинні та корисливі наміри, та протидіє спробам утягування працівників системи МВС України в протиправну діяльність;
- здійснює оперативно-розшукові заходи щодо виявлення злочинів, корупційних діянь, скоєних працівниками систем МВС України;
- використовує у своїй діяльності гласних і негласних, штатних та позаштатних працівників;
- проводить службові розслідування і перевірки за скаргами, заявами та іншою інформацією про злочини або корупційні діяння, що готуються, вчиняються або були скоєні працівниками системи МВС України.

Указані завдання Службою мають здійснюватися виключно на принципах оперативно-розшукової діяльності.

У спеціальній літературі єдиної думки про те, що слід розуміти під принципами ОРД, немає. У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначено, що ця діяльність ґрунтується на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодіє з органами управління і населення [3].

Слід зазначити, що в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначено тільки частину принципів ОРД. Всі інші випливають зі змісту норм Конституції України, оперативно-розшукового законодавства, інших законодавчих і деяких підзаконних нормативних актів у галузі регулювання ОРД.

До найважливіших конституційних принципів ОРД підрозділів Внутрішньої безпеки можна віднести принципи: право на свободу й особисту недоторканність; недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов; повага до гідності особи; невтручання в особисте і сімейне життя людини; презумпція невинності.

До загальних принципів можна віднести принципи об'єктивної істини, законності та взаємодії.

До організаційно-управлінських принципів належать принцип планування та координації.

Особливо слід відмітити спеціальні принципи, вироблені оперативно-розшуковою практикою підрозділів Служби внутрішньої безпеки і які особливо актуальні на сучасному етапі. До спеціальних принципів СВБ ГУ БОЗ МВС України належать:

- взаємодія (координація) СВБ ГУ БОЗ МВС України з іншими органами, що здійснюють оперативно-розшуковий процес. З огляду на цей принцип оперативні підрозділи мають взаємодіяти між собою під час розв'язання завдань, які становлять взаємний інтерес і потребують спільних зусиль. Крім того, специфіка оперативно-розшукового процесу вказує на необхідність координації з органами, що реалізують інші види правоохоронної діяльності, особливо зі службою по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю в СБУ України;
- конспірація в діяльності СВБ. Цей принцип означає закріплення на законодавчому рівні таких положень: 1) у ході проведення оперативно-розшукових заходів застосовуються прийоми, що забезпечують збереження в таємниці факту їх здійснення, маскують належність до оперативних підрозділів посадових осіб органів, що здійснюють оперативно-процесуальну діяльність, та осіб, що їм сприяють; 2) загальні положення ОРД, наукове трактування її різних аспектів та інші пи-

тання, що стосуються її суб'єктів, у допустимих межах доступні для громадського ознайомлення й обговорення;

- розвідувальна активність (наступальність) оперативно-процесуальної діяльності. Така діяльність заснована на оптимальному за часом використанні засобів і методів проникаючого, інтрузивного характеру, що забезпечують збір і перевірку інформації, яка необхідна для виконання завдань ОРД, які стоять перед службою, а також інших видів процесуальної діяльності, насамперед кримінального процесу. Швидкість оперативно-розшукового процесу за рахунок застосування інтрузивних заходів не означає свавільного використання таких заходів. Вони здійснюються як виняткові за рішенням суду (прокурора) у випадках і за фактом (ознаками) про тяжкі й особливо тяжкі протиправні діяння, злочини, за якими провадження попереднього слідства обов'язкове, за наявності відомостей про події чи дії, що створюють загрозу державній, економічній, екологічній безпеці країни, а також про осіб, що готують, скоюють протиправне діяння, за яким обов'язкове провадження попереднього слідства [6];
- взаємодія СВБ з населенням. Цей принцип передбачає, що такі відносини мають ґрунтуватися на добровільній, гласній і не лише таємній допомозі фізичних осіб оперативним підрозділам. Одночасно фізичні особи, що співпрацюють із посадовими особами оперативних підрозділів, мають бути забезпечені соціально-правовими гарантіями. У цьому напрямі Служба має забезпечити використання конфіденційної допомоги населення тільки на добровільних і законних засадах, з метою виключення порушення встановлених Конституцією прав та свобод громадян [6];
- підзвітність і підконтрольність посадових осіб СВБ, що здійснюють оперативно-розшуковий процес. Згідно з цим принципом, вищим органам державної влади й управління, компетентним керівникам оперативних підрозділів, які здійснюють ОРД, надано право і реальні можливості ефективно, але в певних межах контролювати оперативно-розшуковий процес, сприяти його оптимізації. У цьому аспекті підрозділи внутрішньої безпеки повинні безпосередньо підпорядковуватися Міністрові внутрішніх справ з метою забезпечення виконання покладених на них завдань і недопущення втручання в їх діяльність інших посадових осіб [6];
- персональна відповідальність посадових осіб і керівників оперативних підрозділів СВБ ГУ БОЗ МВС України за законність під час здійснення оперативно-розшукового процесу. Принцип передбачає реагування на порушення порядку підготовки і здійснення як окремих

оперативно-розшукових процедур, так і операцій, які здійснюються в межах певних стадій оперативно-розшукового процесу. Ідеться про притягнення винних до відповідальності, адекватної скоєному. Крім цього, на керівників Служби покладається персональна відповідальність під час здійснення спеціальних оперативно-розшукових заходів щодо тимчасового обмеження прав працівників ОВС;

- незалежність під час виконання службових обов'язків. Передбачає накладання заборони на свавільне втручання в оперативно-процесуальну діяльність посадових осіб і органів, які уповноважені здійснювати ОРД. Виключення стосується осіб, прямо уповноважених на це оперативно-розшуковим законом. При цьому посадова особа оперативного підрозділу (оперативний працівник) підпорядковується тільки безпосередньому і прямому начальнику. Отримавши наказ чи вказівку, що суперечить закону, посадова особа зобов'язана керуватися законом. Особливо це має значення в сучасних умовах, коли СВБ знаходиться в структурі ГУ БОЗ МВС України [6].

Принцип оперативності (наступальності) – це система якостей, що характеризують ОРД, в яку входять швидкість і безперервність ОРД, активність її учасників, узгодженість і масованість сил і засобів, що залучаються. Оперативність полягає в тому, що оперативники та інші посадові особи в ОРД зобов'язані (в межах своєї компетенції): вживати заходів щодо попередження скоєння злочинів; виявляти ініціативу в їх виявленні; своєчасно й обґрунтовано заводити справи оперативного обліку; застосовувати всі передбачені оперативно-розшуковим законом дії для встановлення осіб, які мають намір скоїти чи скоїли злочин, з метою створення умов для подальшого невідворотного застосування до них заходів, передбачених КПК України, а також з'ясувати причини скоєння злочинів і умов, що сприяли і сприяють їх скоєнню. У принципі відображено захисну функцію ОРД, розкривається пошуковий, запобіжний характер цього виду юридичної діяльності [6].

Принцип всебічності, повноти й об'єктивності провадження справи в ОРД відображається багатоаспектно:

- під усебічністю розуміється висунення всіх можливих оперативних версій у справі та їх рівноцінну перевірку;
- повнота означає такий ступінь глибини дослідження (відпрацювання) оперативних версій, яка дозволяє однозначно прийняти відповідне обґрунтоване й мотивоване юридично значуще рішення;
- під об'єктивністю розуміється неупереджений підхід до тлумачення обставин розшукової справи, що досліджується, недопущення обви-

нувального чи виправдального нахилу під час оперативної перевірки й розробки.

Принцип поєднання гласних і конспіративних методів і засобів виявляється з двох боків. По-перше, інформація про мету, завдання та принципи цієї діяльності, засади й умови для здійснення конкретних оперативно-розшукових заходів, для заведення і припинення справ оперативного обліку про суб'єкти здійснення ОРД, їх обов'язки і права, а також про види і способи контролю за цією діяльністю згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» відкрита для кожного [3]. По-друге, не підлягає розголошенню інформація, що становить державну чи іншу таємницю, згідно з чинним законодавством, а також така, що стосується особистого життя, честі та гідності громадян, отримана в ОРД, крім випадків і в порядку, що встановлені законодавством у галузі ОРД.

Як свідчать аналіз завдань, що стоять перед Службою внутрішньої безпеки ГУ БОЗ МВС України, і вироблені оперативно-розшуковою практикою принципи служби в сучасних умовах, її діяльність стає дедалі специфічнішою.

Автором статті зазначається, що відповідно до поставлених завдань СВБ на сучасному етапі основні зусилля слід докладати на таких головних напрямках, як гласні, негласні, пошукові, розвідувальні і контррозвідувальні заходи, застосування оперативних та оперативно-технічних заходів, збирання інформації про негативні прояви кримінального характеру серед особового складу ОВС, розроблення заходів, спрямованих на захист працівників органів внутрішніх справ та їх близьких родичів, запобігання проникненню на службу до підрозділів МВС України осіб, які переслідують злочинні та корисливі наміри, виявлення злочинів, корупційних діянь, вчинених працівниками систем МВС України.

Таким чином, удосконалення організаційно-правових основ та принципів діяльності СВБ ГУ БОЗ МВС України стає одним із головних напрямів сумісних розробок практичних працівників Служби внутрішньої безпеки та науковців МВС України. Розроблення цих питань уможливить оперативним працівникам у повному обсязі використовувати практичний досвід працівників інших оперативних служб і підрозділів, особливо під час здійснення оперативно-розшукових заходів, та співробітництва з особами, які надають допомогу на конфіденційній основі.

У цьому аспекті важливого значення набуває розроблення відомчого нормативно-правового акта, який регулював би специфіку здійснення оперативно-розшукової діяльності працівниками підрозділів внутрішньої безпеки МВС України.

Ця стаття має практичне значення для оперативних працівників щодо визначення основних організаційно-правових напрямів діяльності Служби на сучасному етапі, запобігання проникненню в правоохоронні органи членів організованих груп і злочинних організацій, використання комплексу оперативно-розшукових заходів для забезпечення виконання завдань, які стоять перед Службою.

Список використаних джерел

1. Про міліцію : Закон України від 20 груд. 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

4. Рішення Кабінету Міністрів України від 4 лип. 1992 р. щодо створення Управління внутрішньої безпеки, оголош. наказом МВС України від 31 лип. 1992 р. № 452.

5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

6. Положення про Департамент внутрішньої безпеки ГУ БОЗ МВС України, затв. наказом МВС України від 28 верес. 2003 р. № 1111.

7. Про реорганізацію підрозділів внутрішньої безпеки, затв. наказом МВС України від 7 лют. 2005 р. № 103.

8. Рішення Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією від 28 лют. 2007 р. № 06–18/7–2971, оголош. наказом МВС України від 12 берез. 2007 р. № 71.

9. Про застосування законодавства, що передбачає держаний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 черв. 1999 р. № 10.

10. Федоров К. Л. Проблема оперативно-розшукового забезпечення безпеки та захисту оперативних працівників органів внутрішніх справ України / К. Л. Федоров // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ. – 2007. – Ч. 1. – Спецвип. № 2. – С. 25–31.

11. Інструкція про порядок обліку інформації внутрішньої безпеки, затв. наказом МВС України від 29 верес. 2004 р. № 1181.

12. Пічкурєнко С. І. Про деякі проблеми здійснення оперативно-розшукової діяльності спеціальними підрозділами судової міліції «Грифон» / Пічкурєнко С. І., Бідний С. В. // Міліція України. – 2007. – № 9–10. – С. 5–8.